

Εισαγωγή

«.. και ἀμα αυτή η καρδίη στερεή και πυκνή εστιν, ώστε μην νοσέειν υπό της
ικμάδος, και δια τούτο νόσημα εν τη καρδίη ουδέν γίνεται...»
Ιπποκράτης, VII, Νουσ., IV, 40, σελ. 560

Ο Ιπποκράτης, ο Δημόκριτος, ο Γαληνός, ακόμη και ο Αριστοτέλης, πίστευαν ότι η καρδιά, "αυτός ο ισχυρός μυς, κωνοειδούς σχήματος και βαθέος ερυθρού χρώματος, είναι απρόσβλητος και αεικίνητος, μια βασίλισσα που τρέφει την οργή". Ο αρχαιότερος θεωρητικός της επανάστασης, ο Ομηρος, τη θεωρούσε "την έδρα του θάρρους και της γενναιότητας".

Σήμερα γνωρίζουμε, ότι η καρδιά και τα νοσήματά της, προκαλούν τους περισσότερους θανάτους από κάθε άλλη αιτία. Ειδικότερα μάλιστα, ο αιφνίδιος θάνατος από το καρδιαγγειακό είναι σε όλες τις χώρες του κόσμου, σε κάθε ομάδα του πληθυσμού, αλλά και για τις γενιές που έρχονται, ένα μείζον και εν πολλοίς άλιτο πρόβλημα, τόσο από ιατροδικαστικής πλευράς όσο και από πλευράς δημόσιας υγείας γενικότερα.

Παρά το γεγονός ότι τα νοσήματα αυτά έχουν διερευνηθεί εντατικά από ιατρικής πλευράς και έχουν συντελεσθεί τεράστιες πρόσοδοι στην Καρδιολογία, στη Χειρουργική της καρδιάς και των αγγείων, καθώς και στη Μοριακή Βιολογία, ο αιφνίδιος θάνατος που προκαλείται από τις παθήσεις αυτές, παρουσιάζει ακόμη πολλά αναπάντητα ερωτήματα. Ερωτήματα που βασανίζουν τόσο την οικογένεια που υφίσταται το πλήγμα όσο και τον ιατρογνώμονα που διερευνά την υπόθεση.

Η μονογραφία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια συστηματοποίησης των γνώσεων που υπάρχουν σήμερα πάνω στο θέμα της ιατροδικαστικής διερεύνησης των θανάτων από το καρδιαγγειακό σύστημα. Αφορμή στάθηκε ο καθημερινός προβληματισμός που ανακύπτει κατά τη διενέργεια στο Εργαστήριο Ιατροδικαστικής, ιατροδικαστικών πράξεων με το αντικείμενο αυτό.

Καταρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή κ. Αντώνη Κουτσελίνη, σταθερό εμψυχωτή και στήριγμά μου, όχι μόνο σε αυτή την προσπάθεια, αλλά και σε όλη την ακαδημαϊκή μου σταδιοδρομία. Δεν μου έδωσε μόνο την ορθή γνώση, αλλά και το άριστο, από όλες τις πλευρές, περιβάλλον για να εργάζομαι.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρω τη συμπαράσταση πολλών φίλων και συναδέλφων, οι οποίοι με προμήθευσαν με δυσεύρετες βιβλιογραφικές πηγές και μου έδωσαν πολύτιμες συμβουλές στη φάση των διορθώσεων της μονογραφίας. Ευχαριστώ, ιδιαιτέρως, όλους τους συναδέλφους μου στο Εργαστήριο Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας, καθώς και το προσωπικό του Νεκροτομείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, για την αγάπη και τη συνεργασία τους, στοιχεία που κάνουν ένα τόσο "βαρύ" χώρο, ανθρώπινο και δημιουργικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

Γενικά περί αιφνιδίου θανάτου από το καρδιαγγειακό σύστημα

1 | Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΙΦΝΙΔΙΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Με τρόν όρο αιφνιδίος θάνατος νοείται η ταχεία και απρόβλεπτη λήξη της ζωής, που οφείλεται σε μια μη εμφανή παθολογική αιτία, οργανικής ή λειτουργικής φύσης. Ο θάνατος δηλαδή, στις περιπτώσεις αυτές, επέρχεται χωρίς να επιδράσει βλαπτικά κάποιος εξωτερικός παράγοντας.

Για το γιατρό, ο αιφνιδίος θάνατος περικλείει επί πλέον και την έννοια της αδιάγνωστης αιτίας του θανάτου, από κλινικής και εργαστηριακής πλευράς, κάποτε δε και νεκροτομικώς. Σε όλες τις χώρες, ο αιφνιδίος θάνατος ελέγχεται ιατροδικαστικώς, όχι μόνο για τον προσδιορισμό της αιτίας του θανάτου, αλλά και των συνθηκών επέλευσής του. Η ιατροδικαστική διερεύνηση δεν εξαντλείται στη νεκροτομή του πτώματος, αλλά προσπαθεί να τοποθετήσει και να συσχετίσει την αιτία του θανάτου με τις συνθήκες που υπήρχαν πριν από το θάνατο, την τυχούσα συμβολή κακώσεων, ή γενικά την επίδραση κάποιου εξωτερικού παράγοντα στην επέλευση του θανάτου και να αναπαραστήσει τη σειρά των γεγονότων, ώστε τελικά να γίνει δυνατός ο καταλογισμός των ενδεχόμενων ευθυνών.

Το τελευταίο αυτό σημείο, ο καταλογισμός ευθυνών, αποτελεί ακριβώς το επίκεντρο του ιατροδικαστικού ενδιαφέροντος του αιφνιδίου θανάτου, γύρω από το οποίο στρέφεται και το ενδιαφέρον του νόμου. Πρόκειται για τη διερεύνηση της τυχούσας αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της αιτίας που προκάλεσε το θάνατο και των γεγονότων που προηγήθηκαν και ενοχοποιούνται γι' αυτόν (αιτιατό). Μια τέτοια διερεύνηση είναι καθοριστικής σημασίας για όλους

τους αιφνίδιους θανάτους, επειδή, με την αξιολόγηση των ευρημάτων, δίνει λύση στο ιατρικό πρόβλημα και ταυτόχρονα απαντά στα νομικά ερωτήματα.

Αιτία αιφνιδίου θανάτου χαρακτηρίζεται η πρωταρχική βλάβη που προοδευτικά οδήγησε στην ανεπάρκεια ενός συστήματος του οργανισμού. Αφορμή είναι το γεγονός εκείνο που με τη συνδρομή του συνετέλεσε στην ανατροπή μιας υφιστάμενης ισορροπίας και στην εκδήλωση της βλάβης. Οι αιτίες αφορούν τις παθήσεις των διαφόρων συστημάτων (π.χ. στεφανιαία νόσος), ενώ ως αφορμές θεωρούνται το stress, είτε ψυχικό είτε σωματικό, ο γαστρικός φόρτος, οι δυσμενείς περιβαλλοντικές συνθήκες (υπερβολική ζέστη ή κρύο), η συνουσία, η μέθη, κ.λπ.

Με βάση τον ορισμό του αιφνιδίου θανάτου, αυτός στοιχειοθετείται με τα ακόλουθα στοιχεία:

α. Με την ταχύτητα επέλευσης του θανάτου

Ο θάνατος δηλαδή, πρέπει να επέλθει μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα από την προσβολή. Το διάστημα αυτό είναι δύσκολο να οριοθετηθεί, η παραδοχή δε της αδιάγνωστης αιτίας μπορεί να παρατείνει τη διάρκεια του διαστήματος απεριόριστα. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας είχε προτείνει παλαιότερα και χρησιμοποιεί ακόμη, το διάστημα των 24 ωρών, ένα διάστημα που έχει ενδεικτικό μόνο χαρακτήρα και όχι δεσμευτικό. Είναι σαφές ότι, σε πολλές περιπτώσεις, η διάγνωση δεν είναι δυνατόν να τεθεί μέσα σε 24 ώρες και, κάποιες άλλες φορές, για πολλές ημέρες. Στην Αγγλία και στην Ουαλία, ένας γιατρός μπορεί να εκδώσει ένα πιστοποιητικό θανάτου εφόσον είχε εξετάσει το άτομο τις προηγούμενες 14 ημέρες από το θάνατο, διαφορετικά ο θάνατος χαρακτηρίζεται ως αιφνίδιος και διατάσσεται ιατροδικαστική διερεύνηση.

Αντίθετα, στην Αμερικανική πρακτική έχουν συμπεριληφθεί στα κριτήρια του αιφνιδίου θανάτου διάφορα χρονικά διαστήματα, ομολογουμένως αυθαίρετα. Έτσι, για να θεωρηθεί ένας θάνατος ως αιφνίδιος θα πρέπει να έχει επέλθει ταχύτατα, εντός 15 λεπτών έως το πολύ 1 ώρας από την εμφάνιση των "οξεών" συμπτωμάτων (και μάλιστα ενώπιον "μαρτύρων"), άλλοτε δε σε 2 ή 6 ή 24 ώρες, ανάλογα με τις εκάστοτε αντιλήψεις των ερευνητών. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, στην πλειοψηφία των Αμερικανικών μελετών, η περίπτωση ενός απόμου το οποίο βρίσκεται νεκρό στο κρεβάτι του, δεν συμπεριλαμβάνεται στους αιφνιδίους θανάτους, αφού δεν υπάρχουν μάρτυρες για να προσδιορισθεί το χρονικό διάστημα επέλευσης του θανάτου. Η ίδια παραδοχή έγινε και στην κλασική μελέτη Framingham, κατά την οποία ως χρονικό κριτήριο του αιφνιδίου θανάτου ελήφθη το διάστημα της 1 ώρας. Τον ίδιο όρο για το χαρακτηρισμό ενός θανάτου ως αιφνίδιου, δέχεται και η Ομάδα Εργασίας για τον Αιφνίδιο Καρδιακό Θάνατο, της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Καρδιολογίας (Task Force on Sudden Death of the European Society of Cardiology, 2001).

Εδώ και 20 χρόνια περίπου, έχει διατυπωθεί η ανάγκη για την παραδοχή ενός και μόνο χρονικού διαστήματος ή η καθιέρωση ενός ενιαίου ορισμού του αιφνιδίου θανάτου, έτσι ώστε τα αποτελέσματα των διαφόρων νεκροτομικών μελετών να είναι μεταξύ τους συγκρίσιμα.

β. Το στοιχείο του απροσδόκητου

Αποτελεί το κυριότερο και ίσως πιο χαρακτηριστικό στοιχείο, υποδηλοί δε ουσιαστικά την άγνοια για την πάθηση που προκάλεσε το θάνατο, χωρίς να υπάρχουν έκδηλα σημεία μιας άμεσης βλαπτικής επίδρασης. Η απρόσμενη επέλευση του θανάτου είναι φυσικό να προκαλεί μια οδυνηρή έκπληξη για τους συγγενείς του νεκρού, αφού μέχρι τότε δεν προϋπήρξε κανένα δηλωτικό σημείο ή μια προηγούμενη παθολογική κατάσταση που να προοιώνιζε τέτοιας φύσης κατάληξη. Την ίδια "αμηχανία" αισθάνεται και ο θεράπων ιατρός του ατόμου που έπασχε από κάποιο νόσημα, όταν δεν μπορεί να συσχετίσει την προηγουμένη κατάσταση με την επέλευση του θανάτου κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή.

γ. Απία άγνωστη και εσωτερική

Αυτό το στοιχείο διαφοροποιεί ουσιαστικά τους αιφνιδίους από τους βιαίους θανάτους.

Η νεκροτομική έρευνα είναι για πολλούς λόγους, απολύτως αναγκαία. Χωρίς την ιατροδικαστική έρευνα είναι πολύ δύσκολη, αν όχι αδύνατη, οποιαδήποτε συσχέτιση μεταξύ της πραγματικής αιτίας και της αφορμής που προκάλεσε το θάνατο. Τέλος, είναι πάντοτε ενδεχόμενο, ένας θάνατος που θεωρήθηκε αρχικά αιφνιδίος να αποδειχθεί τελικά βίαιος (π.χ. μια δηλητηρίαση), γεγονός που θα έχει ιδιαίτερη σημασία για την περαιτέρω δικαστική διερεύνηση της υπόθεσης και ακόμη, συνέπειες για το γιατρό που υπέγραψε το ανακριβές πιστοποιητικό θανάτου.

2 | ΑΙΦΝΙΔΙΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΑΠΟ ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΑΓΓΕΙΑΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Ως αιφνιδίος θάνατος από παθήσεις του καρδιαγγειακού συστήματος (sudden cardiac or cardiovascular death) νοείται η απότομη, μη αναμενόμενη διακοπή της καρδιακής λειτουργίας, ασχέτως αν το άτομο στο παρελθόν έπασχε ή όχι από ένα τέτοιο νόσημα. Ο θάνατος επέρχεται απροσδόκητα και σε σύντομο χρονικό διάστημα από την έναρξη των συμπτωμάτων, συνήθως πριν την εισαγωγή του ατόμου στο νοσοκομείο.

Η συχνότερη αιτία η οποία ευθύνεται για τους θανάτους αυτούς, είναι η